

Fazekas Szilvia:**Balogh Elemér élete és munkássága****Bevezetés**

Főtiszteletű Balogh Elemér élete és munkássága mára már ritkán emlegetett és a fiatalabb korosztályhoz tartozók közül soknak ismeretlen. Isten alázatos szolgájaként munkálkodott, s ez egész életét meghatározta. Egyházunk egyik legkiválóbb személyisége volt, aki sokat tett és sok áldozatot hozott egyházáért, nemzetéért, népéért.

A család

Balogh Elemér édesapja, Balogh Sándor, szintén református lelkész volt. A gimnáziumot Kun-szentmiklóson végezte, dr. Balogh József segítségével, s vele együtt részt vett a szabadságharcban. A szabadságharc leverése után Pápara ment, ahol elvégezte a hittudományi főiskolát. 1868-ig Székesfehérvárott volt lelkész, majd Pálfán 1894-ig, s végül 1904-ig Kálozon. Balogh Sándor végtelenül egyszerű ember volt, semmilyen tisztséget nem viselt. Zenetudására jellemző volt, hogy a pálfai gyülekezetben négyszólamú énekkart szervezett, ami ebben a korban ritka dolog volt. Édesanyja, Michele Mária, német gyökerekkel rendelkező családban nevelkedett, de magyar nevelést kapott. Ő is zenekedvelő ember volt, fennmaradt róla, hogy gitáron játszott¹.

Balogh Elemér, a népszerű tudós, református püspök, pozsonyi működésének 40. évfordulóján

¹ Református Világszemle. 1939. V. évf. 2. sz. 50-52. p.

A gyermekkor

„Balogh Elemér 1866. február 6-án született Székesfehérvárott. Elemi iskolás tanulmányait már Pálfán kezdte, ahol édesapja lelkész volt, de csak egyetlen egy napig volt tanuló, mivel édesapja kivette az iskolából, és saját maga kezdte tanítani. Ekkor szeretettette meg vele a zenét is, amit később szorgalmas továbbtanulással magas művészi fokra fejlesztett. Gyermekkori éveiben kötött szoros barátságot Csók Istvánnal, a híres festőművésszel”².

A tanulóévek

Az elemi iskolás évei után a budapesti II. kerületi állami gimnáziumba került, ahol nemcsak tanították, hanem nevelték is őt. A gimnáziumi évek alatt a természettudományok iránt érdeklődött. Kijárt a Kis-Svábhegyre, ahol a kőbányában gyönyörű kalciumkristályokat talált. Később a fizikában képezte magát, megtanult vasat esztergályozni. Olyannyira vonzódott a természettudományhoz, hogy hatodikos gimnazista korában összeírta a magyar növényvilág népies régi neveit, s munkáját elküldte a Magyar Tudományos Akadémiának. A természettudományi érdeklődése onnan fakadt, hogy megörökölte nagybátyja könyvtárát. Később már az irodalomtörténet felé fordult olyan komolysággal, hogy bibliafordításokra vonatkozó tanulmányával, a gimnázium nyolcadik osztályában egy kiírt pályadíj aranyérmét nyerte el.

A középiskolai évek befejeztével a budapesti református teológiára ment továbbtanulni. Szorgalma, tehetsége, szerénysége révén sok jó barátot szerzett tanárai és diáktársai közül egyaránt.

1891-92-ben Skóciában folytatta teológiai tanulmányait, ahol az edinburghi Free Church College tanulója, s lakója lett. Itt került kapcsolatba az angolszász keresztyénséggel, amely számára – és az ő révén, utólagosan számunkra is – egyházpolitikai tekintetben nagyon sokat jelentett.

² Református Világzemle. 1939. V. évf. 2. sz. 52. p.

Ami ezeket a főiskolai tanulóéveket illeti, a fő jellemzőjük az volt, hogy előtérbe kerültek benne a kedvenc tantárgyai: a nyelvek és a történelem, amelyek Balogh Elemér egész életét végigkísérték. De nem múlt el a természettudományi érdeklődése sem. Tagja volt a Természettudományi Társaságnak, melynek akkori vezetője, Lengyel István lett Balogh Elemér irányítója. Különböző tanulmányokat írt a Természettudományi Közlönybe, s Magyarországon első volt, aki ismertette a kinematográfot³.

A lelkész

„Amikor Balogh Elemér Skóciából hazatért, rövid ideig Kálozon (Fejér megye) segédlelkész volt, majd Budán lett hitoktató segédlelkész. Volt teológiai tanárai, különösen Szász Károly, a költő-püspök, mindent megtettek a nagyon tehetséges, szorgalmas fiatal lelkész elhelyezkedése érdekében. A budai hitoktatói állásból nevelőnek hívták az erdélyi származású Kendeffy családhoz. A család, amelynél csaknem két évet töltött, Kendeffy Gábor és Lajos nevelését bízta Balogh Elemérre, aki minden tekintetben megfelelt ennek a bizalomnak és a vele szemben támasztott elvárásoknak. A főúri családnál vállalt nevelői munkát becsülettel végezte, de csakhamar felébredt benne a vágy, hogy lelkészi szolgálatot végezzen. Ezért vált meg nevelői állásától, s fogadta el a budapesti Skót Misszió meghívását. Így, mint missziói segédlelkész, három éven át szolgált Budapesten. Lelkészi szolgálata mellett folyamatosan művelte magát, szorgalmasan tanult továbbra is. Beiratkozott a budapesti tudományegyetemre, s a bölcsészkaron magyar és német nyelvből alapvizsgát tett.⁴

Budapesti működését azonban hirtelen megszakította egy rendkívül fontos esemény miatt. A református egyetemes egyház konventje a pozsonyi református missziói egyháznak 500 forint segélyt szavazott meg, állandó évi összegben, s egyúttal Vályi Lajos esperes magával hoz-

³ Református Világszemle. 1939. V. évf. 2. sz. 52-55. p.

⁴ Református Világszemle. 1939. V. évf. 2. sz. 55-56. p.

ta Pozsonyba 1895. április 28-án Balogh Elemér lelkészt is, akit hivatalánál fogva, az esperes kinevezett a pozsonyi református missziós gyülekezet rendes lelkészének. A pozsonyi református egyházközség közgyűlése ezt 1895. május 23-án tudomásul vette, s megállapította a lelkész fizetését. Balogh Elemér az új gyülekezetnek ugyanezen év pünkösdjén mutatkozott be.

Most már önálló lelkipásztori munkásságát kezdhette meg az ifjú lelkipásztor. De milyen gyülekezetben?! Első lelkésze volt a pozsonyi református gyülekezetnek, sok munkával és persze Istenbe vetett hittel sikerült megalapoznia és létrehoznia a pozsonyi református egyházat.⁵

Balogh Elemér református püspök 40 éves jubileumának ünnepéről.

Középen a jubiláns püspök.

A kép 1935-ben készült.

„A helyzet azonban megváltozott, mihelyt Balogh Elemér lelkipásztori működésbe kezdett. Megújította és kibővítette a presbitériumot és megoldást keresett a templom kérdésére. Ugyanis a református gyülekezet, amely egy ideig az evangélikus egyháznak szolgáltatta be az egy-

⁵ Református Világszemle. 1939. V. évf. 2. sz. 56. p.

házadót, 1901-ben kivonult az evangélikus kistemplomból és egy Grassalkovich téri házat vett meg istentiszteleti célra. Ez a megoldás azonban nem bizonyult megfelelőnek, így az istentiszteletek az evangélikus teológia, vagy a líceum túlszűfolt helyiségeiben zajlottak. Ezért sürgősen más megoldást kellett keresni. Megszületett az elhatározás: templomot kell építeni. 1907-ben a gyülekezet megfelelő telket talált az Irgalmasok terén, ahol a sóhivatal és sóraktár épülete állt. A hagyomány szerint, a XVII. században, ebben az épületben tartották fogva a később gályarabságra hurcolt protestáns lelkészeket. Ezt az épületet 94.000 koronáért vásárolta meg az államtól a pozsonyi református gyülekezet. 1911-ben lebontották, s a helyén 1912. október 31-én helyezték el a református templom alapkövét. Az alapköben elhelyezett okiratot Balogh Elemér írta meg. Az új templom felszentelésére 1913. október 5-én került sor az egyház és a város nagyszámú képviselői részvételével. A templomépítés költségei 351.542 aranykoronát tettek ki. A szükséges összeget, nemcsak a gyülekezet és a város, hanem főleg a lelkipásztor világijáró útjai során gyűjtötte össze.⁶

Balogh Elemér nemcsak épített és az anyagi gondokkal törődött, hanem lelkipásztor volt a szó szoros értelmében. Híveit sorba látogatta, 1901-től angol nyelvű istentiszteleteket is tartott, majd az egyetemes református konvent megbízásából összegyűjtötte a bécsi református magyarokat is. Több mint 350 családot, hogy hozzájuk is elvihesse Isten ígését. Mindeközben tanult, írt, utazott fáradhatatlanul.⁷

Balogh Elemér azonban nem egyedül birkózott meg a feladatokkal, felesége mindenben mellette állt és támogatta. 1894-ben kötött házasságot Incze Jolánnal. Több mint 30 évig tartott ez a házasság, melyben sok szomorúságot jelentett számára, hogy a felesége az első évektől fogva állandóan betegeskedett. Szeretett feleségét szinte valamennyi közép-európai fürdőhelyre elvitte a gyógyulás reményében. A különböző gyógy módok és gyógyítási kísérletek annyira legyengítették szervezetét,

⁶ Peres Imre: A pozsonyi református gyülekezet története (online)

⁷ Református Világszemle. 1939. V. évf. 2. sz. 56-58. p.

hogy amikor egy híres bécsi professzor betegségét felismerte, s gyógyítani tudta volna, addigra már késő volt: 1929-ben váratlanul elhunyt.⁸

A püspök

Balogh Elemért még az I. világháború előtt egyházmegyei, majd egyházkerületi tanácsbírává választották. A kitüntető megtisztelés azonban ezzel nem ért véget. A világháború elmúltával, Közép-Európában a békekötések nyomán új államalakulatok jöttek létre, köztük a Csehszlovák Köztársaság is. Az új keretek közt negyedmillió református magyar igyekezett a változott viszonyok között újjászervezni életét.

Ennek egyházi megnyilvánulása volt, hogy a Csehszlovák Köztársasághoz került magyar reformátusok a komáromi és a barsi egyházmegye területén közös egyházkerületbe tömörültek és 1921 tavaszán megválasztották a Dunáninnyi Református Egyházkerület első püspökének Balogh Elemér pozsonyi lelkészt. Ünnepélyes beiktatása 1921. június 22-én volt, amit Pálóczi Czinke István, rimaszombati lelkipásztor, az ugyancsak akkor alakult Tiszáninnyi Református Egyházkerület püspöke végezett.

A püspökség újabb terhet rótt Balogh Elemér vállára: egy egész egyházkerület gondját. De a többletfeladatok még ezzel sem értek véget.

„1929 őszétől, Pálóczi Czinke István eltávozása után, Egyetemes Konventünk lelkész-elnöke lett, miáltal Egyetemes Egyházunk minden gondja, terhe az ő vállára nehezül.”⁹ Ezzel elérkezett a református egyház legmagasabb tisztségére, amelyet református lelkész elérhet. Nagy felelősséggel járó, magas egyházi tisztséget töltött be, de így is a régi maradt: szerény, szelíd, igaz, adakozó, munkás, Istennek engedelmeskedő ember.

Ezt tanúsítja az 1928. novemberében, Léván tartott egyházkerületi közgyűlés beszámolója is. A beszámolóból megtudjuk, hogy mennyit utazott a világban egyházunk érdekében, hogy adományokat gyűjtsön a

⁸ Református Világszemle. 1939. V. évf. 2. sz. 58. p.

⁹ Csomár Zoltán: A csehszlovák államkeretbe kényszerített Magyar Református Keresztyén Egyház húszéves története (1918-1938). 69. p.

losonci teológiai szemináriumnak, s hogy az államtól megkapják az elmaradt 1919-20-as segélyeket.¹⁰

Narancsik Imre, aki Balogh Elemér jó barátja volt, egyik írásában ezt nyilatkozta a püspökről. „Évekkel ezelőtt, egy téli napon mentünk vele valamiféle hivatalba, egy szegény ember ügyében. A havas, hideg úton temploma mellett megálltunk. Komoly lett, aztán közelhajolt és ezt mondta: „Nézze kérem: Kőműves Kelemen feleségét építette Déva várába. Én meg az életemet építettem ebbe a templomba. Aztán továbbmentünk, át a Köztársaság téren. Ma elgondolkozom ezen a történeten és kijelentésén. Vajon nem az életét építi ez a püspök, mint az igazi keresztyén ember a gyülekezetbe és gyülekezetével? Vajon nem az egyetemes református egyház nagy építője ez a pozsonyi első református lelkész?”¹¹

„Hiszen első volt, nem az uralkodásban, hanem a szolgálatban, amely a hit és a szeretet szolgálata, első a küzdelemben, amelyre a Lélek hívta, s amelyben ez vezette. Balogh Elemérnek hatalmas szíve volt, sokan azt mondták róla, hogy a szeretet embere. Amikor 40 éves lelkészi szolgálata alkalmából 1935. áldozócsütörtökén köszöntötték, egy verssel kedveskedtek számára, amelyet Megyerics költő-papja, Sohár Kálmán írt:

Főpap

Negyven év munkában, életnek is elég.
A mennyország kulcsát, tartja Isten Feléd.

Örök koszorúval, az angyalok várnak...
Hálaimája köt, sok szegény Sóhárnak.

Uram, a mi szemünk, örömkönnyben ázik,
Balogh Elemérnek, nyújtsd éveit százig!

¹⁰ A Dunáninnen Református Keresztyén Egyházkerület jegyzőkönyve, Léva 1928. és a Dunáninnen Református Keresztyén Egyházkerület jegyzőkönyve, Pozsony 1929.

¹¹ Református Világ szemle. 1939. V. évf. 2. sz. 59. p.

Ez a vers bizonyágtétel arról, hogy valóban szerették és tisztelték püspökünket, aki valóban a szeretet embere volt.”¹²

A tudós

A keresztyén vezetónél a hit mellől elmaradhatatlan a tudás. Balogh Elemér a keresztyén szereteten kívül, amelynek a gyökere a hit, a tudás embere, sőt egész embere. Ismeretkörét bővítette, hogy Európának majdnem minden országát beutazta. Járt Ázsiában és megfordult Afrikában. 1896-tól gyalog járta végig azokat a helyeket, amelyeken gályarabjainkat hurcolták annak idején hóhéraik. 1921-ben Amerikába utazott, ahol sorra látogatta meg az amerikai magyar telepeket, s hosszabb időt töltött el ekkor az Amerikai Egyesült Államokban: New Yorkban, Philadelphiában, Baltimoreban, Pittsburgban.

1929-ben hónapokon át utazott Dél-Európában, s Angliában, de két év múlva, 1931 nyarán újra útra kelt és Nyugat-Európát járta be. Az ismeretszerzés módján, az utazáson kívül a püspök szerette a könyveket. Magánkönyvtára gazdag volt, híres, értékes, finom gyűjtőérzéssel összeválogatott. Az akkori kor polihisztorja volt. 15 nyelven beszélt.¹³ Tudományos munkásságának körei, amelyekben szaktudóssá vált: az egyháztörténelem, az egyetemes történelem magyarságra vonatkozó részei, a nyelvészet, a régiségtudomány. Egyháztörténelemben a református egyház gyászévztizede, s ezzel kapcsolatban a gályarabok története az, amelyben önálló, értékes kutatási eredményeket ért el Balogh Elemér püspök. Ezen kívül kutatta a hugenotta és magyar, szláv és magyar kölcsönhatásokat, művelődési, vallásos, politikai s egyéb tekintetben. Felfedezte két, Magyarországra szakadt hugenotta levelezését, foglalkozik a XVI. században a magyarság között megfordult nyugati tudósok útleírásával, egybegyűjtötte a Habsburgok alatti katonai lelkészek adatait, a

¹² Református Világ szemle. 1939. V. évf. 2. sz. 60. p.

¹³ Balogh Elemér olyan művelt embere volt a korának, hogy amikor Pozsonyba érkezett T. G. Masaryk csehszlovák államfő a feleségével, akkor az elnök amerikai származású nejét Balogh Elemér püspök mellé ültették, mivel csak ő tudott társalogni az amerikai feleséggel.

horvát reformáció irodalmát, s a waldensekre vonatkozó valamennyi magyarországi adatot. Ez utóbbi munkát a Waldens Történelmi Társulat megbízásából végezte. Foglalkozott a görögkeleti egyház reformációjával is.

Tudományos és egyéb irányú irodalmi munkássága a megjelenés időrendjében:

1. Jones Mari története. Az angol bibliatársaság megbízásából magyarra fordította Balogh Elemér I. kiadás. 1894.
2. Képek az angol egyházi életből. In. Protestáns Esték. 1897. 111.p
3. A Magyar Tudományos Akadémia bölcséleti és államtudományi folyóiratának, az Athenaeumnak 1898-i évfolyamában az indus evangéliummal kapcsolatban leleplezi a Notowitsch-féle hittudományi csalást, s ennek magyar képviselőit.
4. The Martyrs of the Reformed Faith of Pozsony, 1674-1676. – A gályarabok története. – 1899.
5. The Pozsony Martyrs. In. The Quarterly Register 1899. évf. 155.p
6. Imagines aere excusae historiarum martyrum Posoniensium illustrantes, 1899. – A gályarabokra vonatkozó képgyűjtemény.
7. Die Martyrer des reformierten Glaubens in Pozsony. 1674-1676. Kecskemét.
8. Magyarország Vármegyéi és Városai c. gyűjteményes díszmű Pozsony vármegyéről szóló kötetében a Pozsony vármegyei reformátusság rövid történetét írja meg.
9. Az evangélium vértanúi a magyar evangéliomi protestáns egyház gyászévtizedében. Egykorú képekkel közéteszi Balogh Elemér. Pozsony, 1900.
10. A velencei Fondaco dei Tedeschi és a gályarabok. In. Theológiai Szaklap 1902., I. évf. 109.p
11. Közzéteszi az általa felfedezett Philippi Berraldi Bononicensis Epistola ad Philippum Csulagum Pannonium-át a Hegedűs István egyetemi tanár szerkesztette s kiadta *Analecta recentiora ad historiam renascentium in Hungaria litterarum spectantia iussu*

academiae scientiarum Hungaricae c. 1906. évi gyűjtemény sorozatban

12. Kocsi Csergő Bálint: *Narratio brevis de oppressa libertate Hungaricarum ecclesiarum* c. művének kiadatlan X., XI. és XII. fejezeteit közli a Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár I. kötetében. (76-184.p)
13. A protestáns szemle 1912. évfolyamában (634.p) megírja Redinger Jakab svájci rajongó 1664-i magyarországi és erdélyi útját.
14. Csehszlovák és magyar történelmi kapcsolatok. Angolul és németül: 1925-ben, magyarul 1931-ben jelent meg.
15. A magyar református gályarabok története. Kéziratban.¹⁴

A művész

Balogh Elemér életét és munkásságát kutatva, megállapíthatjuk, hogy személyiségével és életével nagyban emlékeztetett a reneszánsz kor nagy főpapjaira. Művész ember volt, a művész különálló eredetiségével. A zenét kedvelte és mesterien értett hozzá. Gyermekkorától tanult zongorázni. Angliában tanulmányai alatt felfedezték zenei tehetségét. Cummingham lelkész egy skót milliomosnak ajánlotta be őt, mint német nyelvtanárt, s ez a milliomos, amikor értesült, hogy Balogh Elemér nemcsak a német nyelvhez, hanem a zongorához is mesterien ért, titokban diáklakására kitűnő zongorát küldött. Míg Angliában tartózkodott, 3 hangversenyen lépett fel. Zenében a nemzeti elemet keresi. Kedvenc zeneszerzői: Brahms, Liszt.¹⁵

A gyűjtő

Balogh Elemér nemcsak tudós, de gyűjtő is volt. Európa minden számottevő antikváriusa ismerte őt és minden jelentős könyvkereskedőt

¹⁴ Református Világszemle. 1939. V. évf. 2. sz. 60-62. p.

¹⁵ Református Világszemle. 1939. V. évf. 2. sz. 62-63. p.

ismert. Szerette a könyveket. Egykor könyvtára elérte a 25.000 darabszámot. Könyvtára teljesen magába foglalta a magyar református gályarabokra vonatkozó irodalmat. Ezen kívül nagy értéket képviselt hungaricum-gyűjteménye.

A könyvszeretet a Balogh-családban nem volt újdonság. Nagy könyvtárának alapját Balogh József, Szászi József és édesapja könyvtárának könyvei képezték. Elve, amelyet könyvtárának gyarapításában követett: kereste a gályairodalom régi és új termékeit, valamint a magyar műveltség múltjára vonatkozó bármely nyelvű könyv érdekelte, s ha hozzáférhetett, megszerezte.

Könyveken kívül gyűjtötte a magyar városok régi képeit, azokat a térképeket, amelyek gályarabjaink útjára és Magyarországra vonatkoztak, így akarta nemzetének és egyházának történelmét tisztán látni és láttatni.

Ifjú korában kezdett régi pénzt gyűjteni, s egyúttal az erre vonatkozó irodalmat. Gyűjteményében megtalálható volt 200 darab római konzuláris érem, valamint egy római dénár. Befejezésül annyit még, hogy tulajdonában volt csodaszép csipkéknék és hímzéseknek. Meglepő, hogy mennyire értett ezekhez is, ahogy ismerte készítési módjukat, s meg tudta különböztetni a valódit a hamisítványtól.¹⁶

A munkatársak

Balogh Elemér egyházunk egyik legkiválóbb személyisége volt. De olyan termékeny, s áldott élet, mint az Övé, csakis úgy valósulhatott meg, hogy számos munkatársra talált, akik segítették őt nagy céljai megvalósításában.

A munkatársak első csoportja az egyházközség építői közül kerültek ki: Vízkeleti Vízkelethy József, császári és királyi lovassági százados; Jónás János, a kereskedelmi iskola igazgatója; Berghoffer János, dr. Sajtos Samu, Forray István és Forray Béla, dr. Bogdi Papp Móric és dr. Kovács Lajos.

¹⁶ Református Világpszemle. 1939. V. évf. 2. sz. 63-64. p.

Amikor elhatározzák, hogy Pozsonyban református templomot építenek, kiemelkedő segítséget nyújtott László Zsigmond, aki 1918-1933-ig volt a gyülekezet áldozatkész gondnoka. 1933 tavaszától dr. Salamon X. Ferenc, somorjai közjegyző váltotta fel őt. Ezeknek a munkatársaknak közös fáradtsága nyomán alakult meg a pozsonyi református gyülekezetben a Református Keresztyén Diákinternátus és Menza, amely 1934. október 31-én ünnepélyes formák közt kezdte meg működését. Ez az internátus, mely meleg otthonnal és étellel látta el a diákságot, 4 alapítványra támaszkodott:

1. Forray István főgondnok jótékonyági alapítványa;
2. Balogh Elemér püspök diákinternátusi alapítványa;
3. Pákéi Vida Géza jótékonyági alapítványa;
4. Padányi László Mihály volt tüzérfőhadnagy alapítványa.¹⁷

Összefoglalás

A vezető nagy embereknek több jut a harcból, a munkából, a szenvedésből. Balogh Elemér élete is ilyen volt, akit elfelejteni nem szabad és nem is lehet. Az élet minden területén odaadóan munkálkodott. Egész életét arra tette fel, hogy egyházát szolgálja, építse a pozsonyi gyülekezetet.

Balogh Elemér nagy alázattal és erős hittel végezte szolgálatát a földi világban Isten dicsőségére. Ezzel felmutatta azt a hiteles és jót cselekvő keresztyén emberi életet, amely soha nem válhat ódivatúvá a jövőendő nemzedékek számára sem.

¹⁷ Református Világszemle. 1939. V. évf. 2. sz. 64-65. p.

Felhasznált irodalom

1. A Dunáninneni Református Keresztyén Egyházkerület jegyzőkönyve, Léva 1928.
2. A Dunáninneni Református Keresztyén Egyházkerület jegyzőkönyve, Pozsony 1929.
3. Csomár Zoltán: A csehszlovák államkeretbe kényszerített Magyar Református Keresztyén Egyház húszéves története 1918-1938. Ungvár: Magyar Királyi Állami Nyomda kirendeltsége, 1940.
4. Narancsik Imre: Balogh Elemér. In.: Református Világszemle, 1939. február 2. V. évf. 2. sz.
5. Peres Imre: A pozsonyi református gyülekezet története. (online). 2004. (id.: 2010. 02.10.)
(http://www.refblava.szm.com/pdf/A_gyulekezet_tortenete.pdf)